

Szabó Márk

KURDISZTÁN LIBRE!

„Moszul is az étlapon van, persze. Először az összes kurd települést felszabadítjuk az Iszlám Állam alól, aztán jön Moszul. Az is Kurdisztán része” – mondja Karwan, miközben Erbilől bő száz kilométerre egy katonai ellenőrzőpontnál a kurd fegyveresek rövid tájékoztató után továbbengedik az autót. A történelmi romantikától túlfűtött nagyzórással együtt Karwan magabiztossága jól tükrözi az iraki kurdok ambícióit: az ország második legnagyobb városának egyelőre beláthatatlan időre elnapolt felszabadítása elképzelhetetlen a pesmerga, vagyis a kurd fegyveres alakulatok támogatása nélkül. Ezt Karwan (is) pontosan tudja; tökéletes brit akcentussal meséli, hogy az 1990-es évek kurd polgárháborús éveitől Londonba menekült, ahonnan azért tért haza, hogy részt vehessen a független iraki Kurdisztánért folytatott küzdelemben. Paradox módon a történelmi lehetőséget nem kis mértékben az Iszlám Állam pusztító jelenléte teszi lehetővé a kurdok számára, mára ugyanis mind Szíriában, mind Irakban az ő katonáik bizonyultak a szárazföldi beavatkozástól következetesen elzárkózó nyugati hatalmak legmegbízhatóbb szövetségeseinek.

Iraki Kurdisztán már ma is kvázi-független állam; Erbil, a régió fővárosa tudatosan kerüli, hogy az odalátogatónak eszébe jusson, jogilag melyik ország területére lépett. Iraki zászlót elvétele látni, arab nyelvű újság alig kapható, egyedül az iraki dináron látszik, hogy hivatalosan mi a főváros. A kurdisztáni regionális kormány (Kurdistan Regional Government, KRG) fennhatósága alá tartozó országrész fizikailag is alig érintkezik Irakkal, mindössze néhány tíz kilométer a közös határ – míg az Iszlám Állammal ezer. Iraki Kurdisztán Erbilből nézve a világ következő új állama, noha eddig egyetlen, a térség sorsának alakulását érdemben befolyásolni képes hatalom sem állt ki egyértelműen a kurd államiség mellett. Érthető módon a 30 milliós közel-keleti kurd diaszpóra „anyaállamai” még kevésbé támogatják a kurd államépítést: Irak, Irán, Szíria és Törökország hivatalosan hallani sem akar a szuverenitásról. Ez azonban, mint minden a kortárs Közel-Keleten, bármikor megváltozhat. A régióban ma a 20. századi nemzetállami szuverenitással való leszámolást hirdető és a helyén kalifátust szervező posztmodern dzsihadizmus néz szembe a függetlenségért évszázados küzdelmet folytató kurd államépítő politikával.

Irak hatmillióra becsült kurd kisebbsége több külső és belső tényezőnek köszönheti, hogy mára a legszervezettebb kvázi-állami entitás a szomszédos országrészekhez képest.¹ Irán kurd kisebbsége népesebb (8 millió fő), ahogyan Törökországé is (14,7 millió fő – 18 százalékos népességarányuk is magasabb); a törökországi kurdok politikai képvisellete, különösen a 2015. júniusi választások óta, erősebb Ankarában, mint iraki „rokona-

¹ A „kvázi-állam” terminológiához lásd Denise NATALI: *The Kurdish Quasi-State. Development and Dependency in Post-Gulf War Iraq*, Syracuse University Press, Syracuse (NY), 2010.

iké” Bagdadban.² Kérésézetű fennállása ellenére a 20. század egyetlen független kurd állama, a Mahabadi Köztársaság Irán területén szerveződött 1946-ban. Szimbolikáját mi sem mutatja jobban, hogy iraki Kurdisztán elnöke, Maszúd Barzani a Szovjetunió támogatásával szűk egy éven át létező kurd „ország” idejében és területén született. Az 1979 óta általa vezetett Kurdisztáni Demokrata Pártot (Kurdistan Democratic Party, KDP) is itt, pont az ő születése napján alapították.³

A kurd szuverenitás motorja ma azonban Irak északi regionális kormányzata. A KRG több tényező együttállása miatt vált a kurd identitás legfőbb államépítő szervezőjévé. A Szaddám-rezim idején folyamatos elnyomásnak és állami terrornak kitett régió vezetése az 1990-es évek második felére stabil, működőképes (ön)kormányzati intézményrendszert hozott létre, felépítette nemzetközi kapcsolatrendszerét, valamint a 2000-es évek közepétől stabilizálta regionális helyzetét, stratégiai partnerséget kötve a szomszédos Törökországgal. A 2003-as iraki háborút követően a KRG a nyugati hatalmak legmegbízhatóbb szövetségesevé vált, alkotmányos berendezkedése és demokratizálódó viszonyai egyre élesedő kontrasztot képeztek a vallási és etnikai ellentétek mentén látványos szétesésnek induló Irak déli részével.

Mindebben megkérdőjelezhetetlen szerepe volt a két pártot irányító család „fejeinek”, Maszúd Barzani elnöknek és a 2014-ig Irak szövetségi elnökeként hivatalban lévő Jalal Talabani államfőnek. Pártjaik, a KDP és a Kurdisztán Patrióta Uniója (Patriotic Union of Kurdistan, PUK) következetes patronázspolitikájának köszönhetően a KRG gazdasági és kormányzati elitje az eredeti tőkefelhalmozás „keleti modelljének” keretében szervezte meg az országrész proto-demokráciáját és -kapitalizmusát. Bár összefonódott üzleti-politikai köreinek működését egyre komolyabb kritika éri mind külföldön,⁴ mind az iraki kurdok részéről, az így megteremtett gazdasági környezet 2014-ig 38 milliárd dollár befektetést hozott a KRG számára, tíz év alatt 800-ról 5600 dollárra emelve az egy főre jutó GDP-t.⁵ Mindez jelentős mértékben a KRG költségvetési bevételeinek 94 százalékát adó szénhidrogén-bevételeknek köszönhető, amelyek kitermelésére a regionális kormányzat – Bagdad heves tiltakozása ellenére – közel 40 nemzetközi olajvállalattal kötött szerződést.⁶ 2014 nyarán a KRG egyoldalúan – a bagdadi kormány szerint

² Lásd a Council on Foreign Relations összeállítását: *The Time of the Kurds. A CFR InfoGuide Presentation*, www.cfr.org/middle-east-and-north-africa/time-kurds/p36547#!.

³ Archie ROOSEVELT Jr.: *The Kurdish Republic of Mahabad*, *The Middle East Journal* 1947. július, 247–269.

⁴ Kritikus elemzésekhez lásd például Kawa HASSAN: *Kurdistan's Politicized Society Confronts a Sultanistic System*, Carnegie Middle East Center, http://carnegieendowment.org/files/CMEC_54_Hassan_11.pdf; Michael RUBIN: *Southern Iraq Bypassing Kurdistan in Democracy*, www.commentarymagazine.com/2015/04/16/southern-iraq-bypassing-kurdistan-in-democracy/; Christine MCCAFFRAY VAN DEN TOORN – Raad ALKADIRI: *Kurdistan's Missed Chance for Reform*, Carnegie Endowment for International Peace, <http://carnegieendowment.org/sada/?fa=61286>.

⁵ Brian SWINT: *Ex-BP CEO Gets His Life Back as Kurdish Pipeline Opens*, Bloomberg Business 2014. május 21., www.bloomberg.com/news/articles/2014-05-21/ex-bp-ceo-gets-his-life-back-as-kurdish-pipeline-opens.

⁶ A mérőföldkő 2011 volt, amikor titkos tárgyalásokat követően a KRG termelésmegosztási szerződést (Production Sharing Contract, PSC) kötött az ExxonMobil óriásvállalattal. A megállapodás tényét mind Washingtonban, mind Bagdadban kifejezetten rossz néven vették, főleg hogy az Exxon 2009-ben 25 milliárd dolláros mezőfejlesztési koncessziót kötött a központi iraki kormánnyal. A tárgyalások közel egy éven keresztül zajlottak. Ezekről a Reuters közölt tényfeltáró írást: Dmitry ZDANNIKOV – Isabel COLES

alkotmányellenes módon – megkezdte a területén kitermelt kőolaj nemzetközi piacon való értékesítését. Majd 2015 nyarán explicite szakított a szövetségi állam kőolajexport-jáért felelős vállalatával, így augusztusban átlagosan napi 472 ezer hordó nyersolajat adott el a törökországi Ceyhan kikötőjén keresztül.⁷

Ahhoz, hogy idáig eljuthassanak, az iraki kurdoknak számos levert felkelésen, véres konfliktuson és belháborún, valamint az önálló államiságot megfogalmazó követeléseiket szóban ritkán, tettel szinte sohasem támogató nagyhatalmak érdekei között egyensúlyozva kellett fenntartaniuk nemzeti identitásukat. Bár az I. világháborút lezáró békeszerződések közül az 1920-as sèvres-i még külön rendelkezett az egykori Török Birodalom anatóliai területén belül létrehozandó kurd entitásról, az sosem valósult meg: a békeszerződéssel szembeni török fegyveres ellenállás hatására 1923-ban megszületett lausanne-i szerződés szövege pedig már csak a legérintőlegesebb általánosságok szintjén emlékezik meg a kurd kérdésről.⁸ Az I. világháborút lezáró békerendszer következtében több európai állam közel-keleti érdekszférája mentén szétszóródó kurdok 1945 után is valódi szuverenitás híján maradtak: (Nagy-)Kurdisztán a mai Törökország, Irán, Irak és Szíria területén fekszik, változó mértékű „anyaországi” elnyomásnak kitéve. Tovább bonyolítja a képletet, hogy az eltérő törzsi lojalitások, szövetségesi érdekek és a többségi társadalmakon belüli érdekérvényesítésért vívott küzdelem során a kurd nemzet valójában sosem artikulálta egységes államalapító akaratát. Ezeket a belső ellentéteket Bagdad, Ankara és Teherán a mai napig kihasználja.

Hosszú és véres út a szervezett politikai intézményrendszer kiépítéséig

Iraki Kurdisztán kvázi-függetlenségének záloga az 1990-es évek elején építeni kezdett politikai intézményrendszer. A Szaddám-rezsimmel szembeni fegyveres ellenállással párhuzamosan a KDP és a PUK az egymással való rivalizálás mellett saját katonai és politikai struktúrákat építettek, amelyek megszilárdítására az 1990-es években kaptak történelmi lehetőséget, amikor az Egyesült Államok és szövetségesi repüléstilalmi övezetet biztosítottak Irak északi kurd (és déli síita) területei fölött. 1992-ben az iraki kurdok szabad választásokon döntöttek saját kormányzati rendszerük létrehozásáról, aminek megszilárdítását nagyban akadályozta, hogy a két párt közt 50-50 százalékbán megoszló szavazatok nyomán létrejött kormány sosem vált a kurd egység letéteményesévé. Ellenkezőleg: az 1998-as

– Ned PARKER: *How Exxon helped make Iraqi Kurdistan*. *Special Report*, www.reuters.com/article/2014/12/04/us-mideast-crisis-kurdistan-specialreport-idUSKCN0JH18720141204.

⁷ Ez augusztus hónapban összesen 14,6 millió hordót jelentett, lásd *KRG Publishes the Monthly Export Report for August 2015*, <http://mnr.krg.org/index.php/en/press-releases/478-the-krp-publishes-the-monthly-export-report-for-august-2015>.

⁸ Érdekeség, hogy a sèvres-i szerződésben kilátásba helyezett szuverenitás korántsem élvezett egyhangú támogatást a korabeli kurdok köreiből, akik közül a konzervatív muzulmánok számára a (keresztény) brit fennhatóságnál vonzóbb volt a leendő Törökország keretei között élni, ezért Musztafa Kemál oldalán harcoltak a nyugati diktátumok érvényesítése ellen. Nick DANFORTH: *Forget Sykes-Picot. It's the Treaty of Sèvres That Explains the Modern Middle East*, <http://foreignpolicy.com/2015/08/10/sykes-picot-treaty-of-severs-modern-turkey-middle-east-borders-turkey/>.

békeszerződésig a KDP és a PUK paramilitáris alakulatai véres polgárháborút vívtak; az áldozatok számát a mai napig is csak becsülni tudják, de legalább háromezer fegyveres és civil halotról meg több tízezer menekültről tudni.⁹ Gareth Stansfield professzor találóan ragadta meg a kontextust, amelynek ismeretében még figyelemreméltóbb a KRG fejlődése: „a kurd nemzeti mozgalom feletti hegemoniáért folytatott küzdelemben rivalizáló két erős párt, a KDP és a PUK egymásnak feszülése egy szűkös területen a világ akkoriban egyik legrosszabb hírében álló országában olyan feszült geopolitikai helyzetben, ahol a szomszédos államok saját nemzeti érdekük szempontjából veszélyforrásként tekintettek a kurd önállóság lehetőségére”, elkerülhetetlenné tette a polgárháborút.¹⁰

1996-ban Bagdad a KDP, Teherán a PUK fegyvereseinek támogatásával tette még komplexebbé a hatalmi patthelyzetet, amelyet csak részlegesen oldott meg az 1998 szeptemberében Washingtonban megkötött béke: ekkorra Erbilben a Barzani vezette KDP, az iráni határ szomszédságában található Sulaymaniyah városában pedig a Talabani-féle PUK hozott létre önálló intézményrendszert, kettőzöttségében évekre intézményeiben (is) befagyasztva a belháborút.

A KRG valóságos (intézményi) egyesítése a 2003-as iraki háborúig váratott magára, amikortól kezdődően fokozatosan és hivatalosan is a fővárosban, Erbilben jöttek létre az egységes kormányzati szervek. Ez a folyamat hivatalosan 2006-ban zárult le, azonban a KRG területe a mai napig éles kontrasztot mutat a két párt által dominált részek mentén. A KDP konzervatív, feudális-törzsi világával szemben önmagát progresszív baloldaliként meghatározó PUK bástyája a mai napig Sulaymaniyah városa iraki Kurdisztán művészeti, kulturális és szellemi központja, többek között itt működik az American University of Iraq is. Az egykori KDP–PUK-területeken való átutazás továbbra is valóságos határátlépéssel ér fel, az ellenőrzőpontokat követően a pártzászlók is a megosztott örökséget tükrözik: a Barzani elnököt éltető óriásplakátokat a KRG délkeleti területein mindenhol Talabani arcképei váltják.

Iraki Kurdisztán ennek ellenére, főleg az ország tőle délre eső részéhez képest, sikertörténet. Ha messze nem is maradéktalanul, a KRG egységesített politikai intézményrendszerében a pártok versengése a nyugati demokratikus modellt követi, a közel-keleti arab rezsimek jelentős részével ellentétben a szólásszabadság és a vallási-etnikai kisebbségek valóságos védelmet élveznek, miközben a szélsőséges és iszlamista elemek marginális szerephez is alig jutnak. A KRG önmagát kifelé „a másik Irak” (*the other Iraq*) címkével illeti, és tény, hogy 2015-ig versengő választásokon és valódi megmérettetéseken keresztül a regionális kormányzat stabil környezetet teremtett – belátva, hogy a befektetői bizalom és a középtávon a függetlenség kivívásához nélkülözhetetlen nyugati támogatás megszerzésének nincs más útja. Maszúd Barzani 2014-ben a Time magazin „Év embere” címének jelöltje volt,¹¹ akit

⁹ HASSAN: *I. m.*, 4.

¹⁰ Gareth STANSFIELD: *The unravelling of the post-First World War state system? The Kurdistan Region of Iraq and the transformation of the Middle East*, *International Affairs* 89/2. (2013), 269.

¹¹ 2014-ben a Time „Év embere” címet végül az Ebola ellen küzdő orvosok kapták, Barzani „opportunist” címkével befutó („runner up”) maradt. Karl VICK: *Massoud Barzani, The Opportunist*, <http://time.com/time-person-of-the-year-runner-up-massoud-barzani/>.

hivatalos külföldi látogatásai során Washingtontól Budapesten át Prágáig államfői fogadtatásban részesítenek, és akivel – elnöki mandátumának 2015. augusztus 19-én való lejárta ellenére – rutinszerűen találkoznak az Irakba látogató hivatalos kormányzati delegációk.

A KRG intézményrendszerét érő helytálló kritikák túlnyomó része iraki Kurdisztán kvázi-demokratikus jellegére irányul. Valójában két család, a Barzanik és a Talabanik irányítják a politika és a gazdaság legfontosabb intézményeit, a rendszer rugalmatlan, a versengés korlátozott, ahogyan a szabadságjogok is. Tény: Barzani 2013-ban a két akkor legnagyobb párt paktuma révén meghosszabbított elnöki mandátuma 2015 augusztusában lejárt, ennek ellenére az elnök a legcsekélyebb jelét sem mutatja annak, hogy távozna. A titkosszolgálatokat is felügyelő fia, Masrour Barzani jó eséllyel pályázik apja pozíciójára, amikor az idősebb elnök erre elérkezettnek látja az időt. Addig is a regionális kormány miniszterelnöke a veje, Nechirvan Barzani, az ő helyettese pedig Jalal Talabani ex-iraki elnök fia, Qubad Talabani. A nepotisztikus hatalmi struktúra szétfelesztésére szerveződő és a 2013-as parlamenti választásokon a KDP mögött meglepetésre másodikként végző Gorran („Változás”) párt hosszas, színpalak mögött zajló alkudozások eredményeként ma a „nemzeti egység kormánykoalíció” része, parlamenti ellenzék hivatalosan nincs.

A rendszer legfőbb egybetartó erejét két tényező szolgálja: a külső egzisztenciális fenyegetés és a relatív anyagi biztonság. Az Iszlám Állam 2014 augusztusában valóban 50 kilométerre közelítette meg a fővárost, Erbil, a kurdokat ekkor minden kétséget kizáróan az Egyesült Államok légierije mentette meg a túlélésükért folytatott harctól. A közvetlen külső fenyegetés léte bő egy éve feledtetni tudja az iraki kurdokkal, hogy a fizetések olykor hónapokat késnek, az alapvető közszolgáltatások helyébe pedig (ismét) a hagyományos törzsi viszonyok léptek. Egy évek óta Irakban szolgáló külföldi diplomata szerint a mai napig nincs megbízható becslés arról, hogy a csempészkereskedelemből és a törzsi gazdaság működéséből milyen összegek csorognak le a társadalom egyes szintjeire.

Mikor Karwan arról beszél, hogy a 2000-es évek végén napokon át próbálta kiismerni magát Erbilben, mert a város akkorát bővült tíz év alatt, nem túloz. Ma viszont ezek a grandiózus építkezések állnak, az „új Dubairól” szőtt álmok is már a múlté, helyükbe az Irak elleni nemzetközi embargó korszakának sűrű- és feketegazdasága lépett, azzal a különbséggel, hogy a kurdok ma már egyetlen percig sem titkolják: ha a szűkös évek véget érnek, nem állnak meg a függetlenségig. Azt a népszavazást pedig nem írhatja ki más, mint Barzani elnök...

A gazdasági szuverenitás ára

Iraki Kurdisztán a világ egyik utolsó konvencionális kőolajlelőhelye. A becslések szerint legalább 4 milliárd hordónyi kitermelhető olajjal¹² rendelkező régió az olajcégek szá-

¹² A kitermelhető nyersolajra vonatkozó becslések jelentős szórást mutatnak. Ezt a geológiai bizonytalanságon túl a KRG „feltételezése” is okozhatja, hiszen a regionális kormányzat a készletek felülbecslésében érdekelt. Nem mellékes szempont, hogy 2014 nyara óta Erbil saját készletként hivatkozik Kirkuk egyes

mára tökéletes befektetési célpontnak tűnt a 2000-es évek második felétől. A szövetségi kormány eleinte tiltakozott, sőt „feketelistára” tette a kurd kormánnyal – szerintük alkotmányellenesen – kétoldalú szerződést kötő vállalatokat, ez azonban csekély visszatartó erővel bírt, főként az ExxonMobil 2011-es kurdisztáni megjelenése óta.

Kevés kétség fér hozzá, hogy iraki Kurdisztán gazdasági szuverenitásának alapja és kiindulópontja a kőolaj- és földgázkitermelésből származó bevétel. Ahhoz azonban, hogy a kinyert szénhidrogén valódi bevétellé váljon, Erbilnek három tényezőt szükséges mérlegelnie: a pénzügyi kitettséget, amit az egyedüli bevételi forrásra való támaszkodás okoz; a központi kormánnyal való közjogi és nemzetközi jogi vitákat; valamint a kitermelt kőolaj (és később földgáz) piacra juttatásának egyetlen reális útvonalaként szolgáló Törökországgal szembeni tárgyalási pozícióját.

A szövetségi állam büdzséjéhez hasonlóan iraki Kurdisztán költségvetésének is közel teljes egésze az értékesített szénhidrogénekből származik. A kimondatlan kurd társadalmi szerződés értelmében ha fizetést nem is, minimális szociális juttatásokat folyósít az állam; cserébe a lakosság elvárja, hogy a kormányzat szemet hunyjon a feketegazdaságból származó bevételek felett, saját fenntartási költségeit pedig olyan forrásból elégítse ki, amihez az állampolgárok további anyagi áldozatvállalása nem szükséges. Így jön létre a szénhidrogének kitermelésétől és exportálásától egyoldalúan függő állam korántsem új közel-keleti modellje, amelyben a valódi döntésekbe kevés beleszólást biztosító politikum a kőolaj- és földgázbevételekből tartja fenn a relatív társadalmi egyensúlyt.¹³ Iraki Kurdisztán ezt az utat választva ugyanazt a kockázatot is vállalta, amit a többi közel-keleti olajállam: ha a kőolaj világpiaci ára a 2014 és 2015 nyara között a felére csökken, akkor a költségvetés bevételi oldala is ezzel arányosan zsugorodik – tekintet nélkül arra, hogy közben köztisztviselőket, az Iszlám Állam fanatikusai ellen harcoló katonákat és a megindult nagyberuházásokat változatlan mértékben kellene finanszírozni.

Az így kialakuló költségvetési válságot csak tetézte, hogy Erbil 2015 késő tavaszán ismét úgy döntött, a központi kormány által folyósított havi 400 millió dolláros támogatást kockára téve maga exportálja a területén kitermelt nyersolajat, hogy az abból származó bevételből teremtsen meg gazdasági szuverenitása alapját. A Bagdadtól való függés felváltásával járó alkotmányos és nemzetközi jogi vitát azonban a KRG csak elnapolta, végérvényesen nem oldotta meg. 2014 nyarán a szövetségi kormány még akadályozni tudta, hogy a kurdok a világpiacon értékesítsék a területükön kitermelt olajat,¹⁴ 2015 ta-

mezőire is. Ezek összességében a konzervatív becslések szerint is 9 milliárd hordós készlettel bírnak: *The Time of the Kurds. A CFR InfoGuide Presentation*. A KRG 4 milliárd hordós hivatkozási alapként kezelt készleteiről lásd U.S. Energy Information Administration: *Country Analysis Brief: Iraq*, www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/countries_long/Iraq/iraq.pdf.

¹³ Hazem BEBLAWI: *The Rentier State in the Arab World*, Arab Studies Quarterly 1987. ősz, 383–398.

¹⁴ A United Kalavrtva tankerhajónak 2014 nyarán az amerikai partoknál zajló kálváriája volt a legszemléletesebb példa arra, hogy terelődött az Erbil és Bagdad közti alkotmányos vita szó szerinti és átvitt értelemben is nemzetközi vizekre. Az egymillió hordónyi kurd nyersolajat szállító tankert az Egyesült Államok nem engedte kikötni, miután Bagdad jelezte: a szállítmányt a központi kormány beleegyezése híján csempészárúnak tekinti; így több hónapnyi veszteglés és amerikai bíróság elé vitt vita nyomán a kurdok nem tudták értékesíteni a szállítmányt. Steven MUFSON: *How the U.S. got mixed up in a fight over Kurdish oil – with a unified Iraq at stake*, www.washingtonpost.com/business/economy/how-the-us-got-mixed-up-over-kurdish-oil-with-a-unified-iraq-at-stake/

vaszától ehelyett a szövetségi költségvetés kiadási során a kurd régióknak járó juttatásokat fokozatosan nullára csökkentették. A központi kormány legmagasabb szintjén is jó kapcsolati hálóval rendelkező bagdadi Al-Bayan Center for Planning and Studies agytröszt 2016-os költségvetési előrejelzése sem számol már azzal, hogy a KRG kőolajexportja bármi bevételt hozna Bagdadnak, előrevetítve, hogy a tervezett kiadások közül a központi kormány kiiktathatja a kurd régióknak fenntartott önálló sort.¹⁵ Ha ez a forgatókönyv valósul meg, azzal Bagdad hivatkozási alapot teremt Erbil számára, hogy a KRG miatt váljon ki formálisan is Irakból.

A kurd régió függetlenedése pusztán gazdaságilag még nem is feltétlenül, politikailag viszont kétségtelenül a demokratikus „Irak-projekt” kudarcát jelentené. Ez Bagdad számára több mint presztízvesztés: az etnikai és vallási alapon is töredezett állam központi kormányzata még a jelenleginél is kevesebb érveléssel tudná visszatartani a süita déli országrészt attól, hogy a már ma is napirenden tartott autonómiaköveteléseit a kurd minta alapján erősítse nemzeti törekvéssé.¹⁶ A kurd–iraki függőségi helyzet tehát kölcsönös, 2014–15-ben pedig a felek „gyáva nyúl”-játékra emlékeztető magatartással próbálták demonstrálni a másik – és a külvilág – felé, hogy a teljes konfrontációval ki veszít többet. Rövid távon Erbil egyelőre nagyobb kockázatot: a központi kormányzattól kapott mindennemű költségvetési támogatás lenullázása végérvényesen a nemzetközi olajár mozgásának tenné ki iraki Kurdisztán szuverenitását. Akkor, amikor Erbil már most másfélmilliárd dollárt meghaladó adósságot halmozott fel a területén működő olajvállalatok felé, és a nemzetközi pénzpiacoktól remélt hitelfelvételre tett első kísérlet is kudarccal végződött.¹⁷

Ironikus módon az iraki államtól való függőség levetkőzése a kurdok számára még középtávon is sorsuk egy másik szomszéd országhoz való kötését eredményezné. Törökország ugyanis az egyetlen állam, amelyen keresztül olajukat a világpiac felé exportálni tudják. Stratégiai helyzetével pedig Ankara éppúgy tisztában van, mint a kurdok. Barzani elnök és a KDP ezért évekkal ezelőtt nyílt kísérletet tett arra, hogy a török állammal időközben kiújult polgárháborút vívó törökországi kurd PKK szemében árulással felérő szövetséget ajánljon Erdoğan és pártja, az AKP számára. A kritikusok szemében

up-in-a-fight-over-kurdish-oil--with-a-unified-iraq-at-stake/2014/08/04/4a00a6e2-1900-11e4-9e3b-7f2f110c6265_story.html.

¹⁵ Sajad JIYAD: *Planning for the 2016 budget in Iraq*, www.bayancenter.org/en/planning-for-the-2016-budget/.

¹⁶ Ezzel Irak gazdasági létjogosultsága szűnne meg, ugyanis a napi 3 millió hordó kőolajat exportáló Bászra függetlenedése életképtelenné tenné a megmaradó szunnita országcsonkot. A kurd média rendszeresen szemlézi a déli tartományok szeparatista mozgását, lásd Yerevan Saeed: *Amid Iraq war, Basra autonomy bid gaining greater support*, <http://rudaw.net/english/middleeast/iraq/18122014>.

¹⁷ A KRG az exportált olajból való részesedés mértékéről zajló vita során kitapinthatóan kettős játszmát folytatott. Egyrészt végig ragaszkodott az önálló exportból származó saját bevételhez való jogához, másrészt öntudatosan követelte, hogy Bagdad az utolsó dollárig fizesse ki a KRG területéről kitermelt és a törökországi Ceyhan kikötőjéből exportált olaj rá eső részét. A „megéri – nem éri meg” vitához lásd Luay AL KHATEEB – Ahmed MEHDI: *The Kurds Can't Afford to Leave Iraq*, www.nytimes.com/2014/11/10/opinions/the-kurds-cant-afford-to-leave-iraq/. A KRG szuverén kötvénykibocsátási kísérletének kudarcáról lásd Elaine MOORE – Anjli RAVAL: *Kurdistan bond sale delayed by Iraqi doubts*, www.ft.com/cms/s/0/36420726-209e-11e5-aa5a-398b2169cf79.html#axzz3mJHEa4wk.

a kurd egység ügyét a politikai realizmus oltárán feláldozó elhatározás több kínos pillanatot okozott a KRG számára. Leglátványosabban akkor, amikor 2015 januárjában a szíriai Kobani város megmentésére induló iraki kurd pesmerga seregeket Ankara az Erbilrel deklarált jó viszony ellenére is csak a nemzetközi nyomás hatására engedte át a területén.

A központi török kormánnyal való szövetségkötés érzékenységet jól illusztrálja, hogy 2015 augusztusában a PKK paramilitáris egységei több alkalommal szabotázsakció keretében rongálták meg a KRG területéről kőolajat szállító vezetéket Törökország területén – válaszul arra, hogy Ankara az iraki Kurdisztán területén húzódó Qandil-hegységben lévő PKK-táborokat bombázta. Az olajvezeték megrongálása a KRG számára félmilliárd dollár bevételkiesést jelentett, ami ellen – a PKK nevén nevezése nélkül, de törökországi testvérei iránti haragját alig leplezve – Erbil határozott hangú közleményben tiltakozott,¹⁸ miközben Ankarának a KRG területét érő bombázását mindössze egy „sablon”-nyilatkozat követte.¹⁹ Az államok feletti kurd identitás, valamint a Bagdad és Ankara közt egyensúlyozó Erbil számára a kiújult török–kurd polgárháború soha rosszabbkor nem jöhetett volna: az eskalálódó konfliktusban a Barzani-kormány nem tehet mást, mint közvetíteni próbál. Eközben tisztában van azzal, hogy ha az Ankarával való politikai szövetség csorbát szenved, az automatikusan a (gazdasági) szuverenitás esélyeinek további romlásával jár.

Lehetséges-e a kurd egység?

„Még egy Argentína területén szerveződő kurd állam ellen is tiltakoznék” – ironizált évekkel ezelőtt az akkor még miniszterelnöki pozíciót betöltő Recep Tayyip Erdoğan.²⁰ Kis túlzással Irak szomszédjai közül mára Ankara tett a legtöbbit Erbil függetlenségéért, noha egy szuverén Kurdisztán létrejöttét Törökország a mai napig hivatalosan ellenzi – ahogyan teszi azt minden olyan ország, amelynek területén számottevő kurd kisebbség él, valamint az Egyesült Államok is. Törökország azért kockáztatta meg az iraki Kurdisztán gazdasági szuverenitása melletti kiállást, mert úgy kalkulált, hogy miközben a KRG egyetlen kőolajexport-útvonalaként végig zsaroló pozícióban maradhat Erbilrel szemben, még regionális riválisát, Bagdadot is „kordában” tudja tartani. Továbbá a Barzani-kormány „felépítésével” nemcsak a PKK-t hozza nehéz helyzetbe, hanem éket ver a „nagy-kurd” ügy zászlóvivői közé is. Az iraki kurdokkal való kiegyezés 2015 nyaráig Erdoğan belföldi török–kurd békefolyamatát is legitimálta a külföld szemében, miközben a háttérben a politikus sikerrel fordította saját javára a kurd olaj szállításáról szóló szerződést, hiszen a nyersanyagot Ceyhanba eljuttató vezeték feletti

¹⁸ Rudaw: *KRG: Oil theft and sabotage threaten vital pipeline*, <http://rudaw.net/english/kurdistan/190820151>.

¹⁹ Reuters: *Iraq's Barzani condemns Turkish bombing he says killed civilians*, <http://uk.reuters.com/article/2015/08/01/uk-mideast-crisis-turkey-iraq-idUKKCN0Q635520150801>.

²⁰ Idézi Gareth STANSFIELD: *Kurdistan Rising. To Acknowledge or Ignore the Unravelling of Iraq*, www.brookings.edu/research/papers/2014/07/31-kurdistan-iraq-isis-stansfield.

kizárólagos üzemeltető jogokat gyakorló török Powertrans vállalat vezetője nem más, mint az államfő veje.²¹

Irán, Irak, Törökország és – a *de facto* államiság megszűnéséig – Szíria érthető okok miatt tart még a másik ország területén szerveződő kurd szeparatizmustól is, abban ugyanis „Nagy-Kurdisztán” létrejöttének fenyegető előképét látják. Akármennyire is a beláthatatlanul távoli jövőbe vész a „kurd álom”, annak megakadályozása Bagdadtól Teheránon át Ankaráig elemi államérdek. Ezt az egzisztenciálisra nagyított fenyegetésképet ezek a kormányok akkor is fenntartják, ha tudják: a 30 milliósra becsült kurd etnikum a nyelvi, ideológiai és politikai megosztottságon túl ebben a fundamentális kérdésben sincs egy állásponton, a „kis Kurdisztánok” vezetői mind saját pozícióik megtartása mellett képzelik el a valamikori egységet.

Ennek a megosztottságnak a fenntartása egyelőre találkozik az Egyesült Államok jelenlegi Közel-Kelet-politikájával. Washington hivatalosan a mai napig Irak területi egységét és szuverenitását tartja a megfelelő megoldásnak, a *one Iraq policy* jegyében nem engedi közvetlenül felfegyverezni a pesmerga seregeket sem. Az Egyesült Államok – érthetően és nem teljesen alaptalanul – úgy értékeli, hogy a régió most is véres határai további beláthatatlan változások elé néznének, ha akár csak egyetlen ország Svájcnyi méretű régiója döntene a szuverenitás mellett. Hiába emelte államfői szintre Barzani elnök 2015. májusi washingtoni látogatását Barack Obama azzal, hogy személyesen is fogadta a KRG delegációját, Amerika számára a kurd függetlenség kérdése alárendelődik az amúgy sem problémamentes NATO-szövetséges Törökország érdekeinek és a tágabb régió komplex geopolitikai összefüggéseinek.

Iraki Kurdisztán egyetlen explicit támogatója a Közel-Keleten Izrael. A zsidó állam szóval és tettel egyaránt Erbil mellett állt ki, amikor 2014 nyarán Simon Peresz akkori államfő nyíltan támogatásáról biztosította a KRG függetlenségi törekvéseit; Tel-Aviv azóta is a kurd nyersolaj egyik legnagyobb vásárlója maradt.²² Az izraeli diplomácia érthető okok és régi beidegződések („ellenségem ellensége”) mellett sajátos morális megfontolástól vezérelve önmaga képét vetíti ki az önálló államiságért küzdő (iraki) kurdokra, akikben saját potenciális „természetes szövetségését” véli látni.²³ Ez a nyílt szimpátia Erbilnek egyszerre áldás és átok, hiszen az olajbevételek nélkül a KRG költségvetése életképtelen, azonban a Bagdaddal szembeni egyensúlyozás során korántsem segít az Izrael felől érkező hátszél. A bevallott támogatáson túl a régiót ismerők egyetértenek abban, hogy az izraeli titkosszolgálat fegyverekkel és kiképzéssel is támogatta a pesmerga seregek erősítését.

²¹ Doğan ERTUGRUL: *Sales of Kurdish oil point to beneficiaries close to Erdoğan*, www.todayzaman.com/anasayfa_sales-of-kurdish-oil-point-to-beneficiaries-close-to-erdogan_377115.html.

²² Izrael a megvásárolt kőolaj egy részét kereskedőkön keresztül továbbértékesíti a világpiacon. Ezzel a megoldással Tel-Aviv semlegesíti Bagdad jogi fenyegetését is, hiszen Irak a mai napig nem ismeri el Izrael állam létezését, ilyen formán vele szemben semmilyen nemzetközi jogi fórumon eljárást sem kezdeményezhet. Az izraeli kőolajvásárlásról lásd David SHEPPARD – John REED – Anjli RAVAL: *Israel turns to Kurds for three-quarters of its oil supplies*, www.ft.com/intl/cms/s/0/150f00cc-472c-11e5-af2f-4d6e0e5eda22.html#axzz3mJHEa4wk.

²³ A zsidó állam kurd-politikája összetett jellegének bemutatásához lásd Ofra BENGIO: *Surprising Ties between Israel and the Kurds*, *Middle East Quarterly* 2014 nyár, www.meforum.org/3838/israel-kurds.

Izrael támogatásával az Egyesült Államok, Irán, Irak és Törökország ellenében függetlenségre szerveződni 2014–15-ben a Közel-Keleten aligha tűnik kivitelezhető elképzelésnek. Ezt a kedvezőtlen képletet a legoptimistább iraki kurd politikusok is pontosan értik. Azt viszont ugyanúgy tudja minden érintett, hogy az Iszlám Állammal szembeni, egyelőre beláthatatlan távolba vesző győzelem akár az évszázados közel-keleti status quo kurdokra nézve sérelmes elemeinek felülvizsgálatát is magával hozhatja. Ezt elősegítheti, ha közben a kurdok minden fronton hajlandónak mutatkoznak a globális dzsihádisták szervezettől szembeni harc fenntartására. A kurdok nélkül ma képtelenség az ISIS feletti katonai győzelem.

Érvek a független iraki Kurdisztán mellett

Teleki Pál gróf a Népszövetség felkérésére svéd és belga társával tényfeltáró bizottság tagjaként 1925-ben azt javasolta az ENSZ-előd nemzetközi szervezetnek, hogy a török követelés ellenére az egykori moszuli vilajet területe Irak (akkoriban brit mandátum) területéhez tartozzon. A bizottság etnográfiai munkájáért felelős magyar tudós-politikus a Népszövetség részére megszövegezett ajánlásában a régióban akkor többségi kurd népességre tekintettel úgy fogalmazott, hogy „ha csak az etnikai összetételt nézzük, a szükséges következtetés egy önálló kurd állam létrehozása lenne, hiszen a kurdok aránya a népességen belül ötnyolcad”.²⁴ Moszul ma már szunnita arab város, melynek felszabadításában a kurd pesmerga erők szándékuk szerint közvetlenül nem fognak részt venni, legfeljebb egy nemzetközi koalíció támogatójaként.

Független (iraki) Kurdisztán létrejötte mellett az ismert történelmi (sérelemi), etnikai és morális érveken túl politikaiak is szólnak, akár azoknak a kormányoknak, amelyek ma egzisztenciális fenyegetésként tekintenek erre a forgatókönyvre. A tágabb értelemben vett Nyugat, különösen is az Egyesült Államok ma kevés olyan muzulmán közösségre tud rámutatni a Közel-Keleten, amelyet szilárd szövetségesének nevezhet. Az iraki kurdok azok. Szekuláris szunniták, politikai elitjük szót ért Ankarával, ha kell, Teheránnal, és a fegyveres felkelésekben való gazdag – és eddig csekély sikereket hozó – tudásuk ellenére ezúttal népszavazással akarnak kiválni Irakból. Iraki Kurdisztán jóformán teljes mértékben mentes az iszlámizmustól, és bár a kisebbségeknek tett engedmények nem kis mértékben a nyugati közvéleménynek szánt gesztusok, Erbil már ma előrébb jár ezen a téren, mint a térség legtöbb arab/muzulmán állama. Miközben Irak az egykor területén élő zsidó népesség kulturális hagyatékának gondozását is alig végzi el, az Erbil központja

²⁴ Idézi Fuat DUNDAR: „*Statisquo*”. *British Use of Statistics in the Iraqi Kurdish Question (1919–1932)*, Brandeis University, Crown Center for Middle East Studies, www.brandeis.edu/crown/publications/cp/CP7.pdf. A Népszövetség az ajánlásnak a kurdokra vonatkozó részét végül sosem vette figyelembe, Moszul Irak része maradt, és mikor 1932-ben a brit mandátumterület a nemzetközi szervezet teljes jogú tagjává vált, Barzan falu központtal felkelés tört ki, amit Bagdad visszavert. Ekkortól kezdve a Barzani család minden, a központi iraki kormánnyal szembeni felkelés kulcsszereplőjévé vált. Lásd Quil LAWRENCE: *Invisible Nation. How the Kurds' Quest for Statehood is Shaping Iraq and the Middle East*, Walker & Company, New York, 2009, 16–17.

fölé emelkedő citadella egykor zsidó vállalkozók által üzemeltetett rituális fürdőjét a KRG aprólékos gondossággal restaurálja.

A KRG függetlenné válása aligha vezetne Nagy-Kurdisztán létrejöttéhez – a törökországi kurd kisebbség anyaállama nem csak Irakkal összehasonlítva mondható stabil, centralizált országnak. Ankara NATO-tagsága a transzatlanti szövetség szempontjából is kiemelt fontosságú, Irakra ez ma már csak erős megszorításokkal áll. Ráadásul a marxista, szélsőbaloldali elemekkel átítatott PKK meghatározó szerepe miatt a konzervatív KDP dominálta iraki Kurdisztán jelentős része ideológiailag is jelentős távolságra van a törökországi kurd szeparatizmus világtól.²⁵ Nem elképzelhetetlen, de hosszabb távon is nehéznek tűnik konszenzust teremteni a két pólus között. A földrajzi távolságon túl a kurdok közti gazdasági és politikai különbségek is számottevőek, Irán nyugati (Kordestan) régiói számára egyelőre a szociális felzárkózás jelenti a legkomolyabb kihívást: ipar hiányában a munkanélküliség 28 százalékon áll.²⁶ Ekkora gazdasági terhet a KRG aligha vállalna magára akkor, amikor maga sem látja tisztán, miként tudja fenntartható módon előteremteni a 750 millió dollárra becsült havi szintű kiadásait. A szíriai kurdok – a törökországiakhoz hasonlóan – ideológiailag (is) idegenkednek Erbil vezető szerepétől, ráadásul 1,7 milliós népességükkel a legkisebb kurd közösséget képezik a régióban.

Természetesen nem kizárható, hogy egy függetlenné váló iraki Kurdisztán magában hordozza egy későbbi nagy-kurd állam létrejöttének lehetőségét. Ha a szomszédos államok narratívája igaz, és ez destabilizálná a Közel-Keletet, úgy érdemesnek tűnik feltenni a kérdést: mi az a stabilitás, amit a régió jövőjében érdekelt nemzetközi közösség a jelenlegi kaotikus viszonyrendszer helyett fel kíván építeni? Az Iránnal kötött nukleáris megállapodás teljesülésével az Egyesült Államok új egyensúly létrehozására is törekedhet, amelyben az eddig domináns szunnita Szaúd-Arábia mellé Teherán idővel kiegyensúlyozó aktorként emelkedhetne fel. Túl azon, hogy a mögöttes stratégiai megfontolás szerencsés-e, az kijelenthető: egy új közel-keleti hatalmi mátrixban egy nem-arab, mérsékelt muzulmán, öngazgatásra képes, Nyugat-barát entitás legitimitása és szükségszerűsége nehezen elvitatható.

²⁵ A kurdok megosztottságát a szokásos udvariassági formulák ellenére maga Maszúd Barzani sem tagadta legutóbbi budapesti látogatása alkalmával. Lásd G. FEHÉR Péter: *A kurd függetlenség kovácsa* (interjú), *Heti Válasz* 2015. május 21., 24–26.

²⁶ Jonathan SPYER: *A Tremor in Iranian Kurdistan*, www.meforum.org/5244/tremor-iranian-kurdistan.